

1950–1960 Arap Devrimleri ve 2011 “Arap Baharı”: Benzerlikler ve Farklılıklar

Mehmet Şahin*

Özet

“Arap Baharı’nın nasıl gelişeceği, yönünün nasıl seyredeceği, daha da önemlisi hangi sonuçları doğuracağı oldukça önemlidir. Bu yüzden “Arap Baharı”nı anlamak için özellikle Osmanlı Devleti’nin sona ermesinden bugüne söz konusu coğrafyada yaşanan önemli siyasi dalgaların dikkatle incelenmesini gerekmektedir. Bu noktada, Arap Orta Doğusu’nda 1950 ve 1960’lı yıllarda yaşanan Arap Devrimlerinin özellikleri ve nasıl sonuçlandığı “Arap Baharı”nın anlamını ve yönünü anlamada faydalı olacağı aşikârdır. Çünkü “Arap Baharı”nın yönü ve neden olacağı sonuçlar, sadece Arap Orta Doğusu’nu değil aynı zamanda tüm bölgeyi ve uluslararası siyaseti derinden etkileyebilecek potansiyele sahip gözükmektedir. Bu amaçtan hareketle, yazıda 1950 ve 1960’lı yıllardaki Arap devrimlerinin temel özellikleri ve sonuçları ele alınarak, “Arap Baharı” anlaşılmaya çalışıldı. Sonuçta her devrimde olduğu gibi “Arap Baharı”nın da zamanın ruhuna uygun olarak önceki devrimlerden farklılıklar içerdiği anlaşılmaktadır. Daha şimdiden Arap Orta Doğusu’nda meydana gelen halk hareketleri “Arap Baharı” olarak tanımlansa da önünde çok ciddi engellerin olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Arap Devrimleri, Orta Doğu, Halk Hareketleri

Arab Revolutions in the 1950s and 1960s, and the “Arab Spring” in 2011: Similarities and Differences

How the Arab Spring develops, and what course it follows, and more importantly what consequences it will lead to are very significant. Therefore, in order to understand the Arab Spring it is required to analyze the important political waves in the region from the end of the Ottoman Empire to present. It is clear that the characteristics and the consequences of the Arab Revolutions of the 1950s and 1960s in the Arab Middle East contribute to understand the meaning and direction of the Arab Spring, since the direction and the consequences of the Arab Spring have the potential to heavily influence not only the Arab Middle East, but also the whole region and international politics. From this point of view, this study tries to examine the Arab Spring through a discussion of the basic characteristics and the results of the Arab revolutions in the 1950s and 1960s. It is understood that the Arab Spring, like all other revolutions in the region, has its own unique characteristics, and differ from the previous ones depending on the requirements of the age. Even though the popular movements of the Middle East would be defined as the Arab Spring, the study concludes that the Arab Spring appears, even from now, to have many obstacles in the future,

Key Words: the Arab Spring, Arab Revolutions, the Middle East, popular movements

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı(1914-18) ile birlikte Pax Ottomana'nın sona ermesi genel anlamda Orta Doğu'nun özel olarak ise Arap Orta Doğusu'nun siyasi türbülansa girmesine neden oldu. Aradan yaklaşık olarak bir asır geçmesine rağmen, Orta Doğu hala siyasi anlamda dünyanın en tektonik bölgesi olma özelliğini korumaktadır. Osmanlı Devleti'nin sona ermesiyle bağımsız olacaklarını düşünen dönemin Arap liderleri, 1919 Paris Kongresi'nde ve 1920 San Remo'da alınan kararlarla kandırıldıklarını anladılar. Dönemin güçlü devletleri İngiltere ve Fransa'nın destekleriyle Osmanlı'ya karşı milliyetçi Arap liderlerinin öncülüğünde harekete geçen Arap isyanı, Araplar açısından beklenen sonucu vermedi.¹ Araplar açısından değişen sadece efendileri oldu. Müslüman (Türk) efendiler gitti, onların yerine Hıristiyan(İngiliz, Fransız) efendiler geldiler.² Böylece, Arapların ilk isyanı istedikleri gibi sonuçlanmamış oldu. Bu Arap Orta Doğu'sunda siyasi coğrafyanın oluşumunun ilk dalgasıydı. Bu dönemde Orta Doğu'nun siyasi yapısı yeniden şekillendirilirken, Araplara bağımsızlık verilmedi. Ortaya çıkan Arap devletleri ya İngiliz, Fransız mandasına girdiler ya da bu devletlerin güdümünde hareket etmek zorunda bırakıldılar. Kısaca, Araplar kendi mukadderatlarını ellerine alamadılar. Bölgenin siyasi kaderini belirleme gücünü elinde bulunduran İngiltere ve Fransa, siyasi sınırların belirlenmesinde olduğu gibi, yönetici elitin belirlenmesinde de belirleyici rol oynadılar. Bu dönemde, yani Birinci Dünya Savaşı sonunda Arap Orta Doğusu'nda kurulan düzen, kabaca İkinci Dünya Savaşı(1939–45)'nin sonuna kadar sürdürülebildi.

İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu siyasi ortam, Arap Orta Doğusu'nda ikinci siyasi değişim dalgasının yaşanmasına neden oldu. Arap Orta Doğusu'nda Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan düzen 1940'larla birlikte çözülmeye başladı ve 1950 ve 1960'lı yıllarda tarihe Arap Devrimleri diye geçen gelişmeler yaşandı. Bu süreçte Arap Coğrafyası'nda bazı önemli monarşiler yıkılırken (1952 Mısır, 1958 Irak, 1969 Libya gibi.), bunların yerlerine cumhuriyet rejimleri kuruldu.³

1.) 1950–1960 Arap Devrimleri

1950 ve 1960'lı yıllarda Arap Orta Doğusu'nda yaşanan gelişmeler, bölgenin

1 Bu dönemdeki Arap bağımsızlık hareketleri hakkında bkz: Ömer Kürkçüoğlu (1982). *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908–1918)*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Zeine N. Zeine (2003). *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İstanbul, Gelenek Yayıncılık.

2 Peter Mansfield (2000). *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Çev. Salih Yurdakul, İstanbul, Söylem Yayınları, s. 80.

3 George Lenczowski (1980). *The Middle East in World Affairs*, London, Cornell University Press.

siyasi coğrafyası açısından ikinci dalga olarak görülebilir. Çünkü, Birinci Dünya Savaşı sonunda tam bağımsız olamayan Araplar, İkinci Dünya Savaşı'yla bağımsız olma çabası içine girdiler. Bu bağımsızlık hem dış dünyaya karşı hem de dışarıyla sıkı ilişkileri olan dönemin yönetici elitine karşı girişilen bir hareket olarak ortaya çıktı.

1950 ve 1960'lı yıllar arasındaki devrimlerin, meydana geldikleri ülkelerin iç yapıları dikkate alınmaksızın birbirlerine benzedikleri söylenebilir. Nitekim, söz konusu devrimlerin aktörleri, amaçları ve ideolojileri açısından incelenecek olursa benzerlikleri görülecektir.⁴

Temel Özellikler

Aktörler: Bu yıllardaki devrimlerin en önemli özelliklerinden biri, devrimi sürükleyen önderlerin olmasıdır. Söz konusu devrimci kadro, modernleşmeci seçkinler diye tanımlanan askeri bürokrasi ve aydınlar grubuna mensuptular. Aynı zamanda bu kadro, başlıca amacı özel hükümet hizmetlerine memur yetiştirmek için kurulmuş olan meslek okullarında eğitim görmüşlerdir. Aldıkları eğitimin bir sonucu olarak, devrimci önderler ideolojik olarak yalnızca yabancı hâkimiyetine değil, aynı zamanda kendi ülkelerindeki kentli zengin tüccarların, aşiretlerin ve toprak sahibi ailelerin üstünlüklerine de karşıydılar. Söz konusu kadro, ulusal bir yeniden yapılanmayı amaçlamışlardı. Fakat, amaçlarının önünde en büyük engel olarak, Batı'nın bölgedeki askeri ve siyasi egemenliğini ve bunun yerli toplumun kültürü ile dini kültürel kimliği üzerindeki etkisi olarak görülüyordu. Bu sebepten dolayı, birçok lider Batı'nın gücünü ekonomide ve teknolojide değil de, onun siyasal kurumlarında ve eğitiminde görüyordu. Bunun sonucu olarak da, Batı'yı taklit etmek gibi bir yolu seçmişlerdi.⁵ Devrimci kadronun sahip olduğu düşünce yapısı, onları toplumu yukarıdan aşağıya zorla dizayn etmeye zorladı.

Amaçları: Bu dönemdeki Orta Doğu devrimlerinin, biri siyasal diğeri sosyo-kültürel olmak üzere iki temel amacı mevcuttur. Birinci olarak, siyasal açıdan tüm Orta Doğu devrimleri, Batı'nın sömürgeci ve emperyalist hakimiyetine karşı ulusal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü güvence altına almayı amaçlamaktaydı. İkinci olarak ise, baştaki yöneticileri dış güçlerin adamları ve modernleşmenin engelleri olarak gördüklerinden, gizli ya da açık bir şekilde baştaki yöneticileri (Kralları) ortadan kaldırmayı ya da en azından denetim altına almayı amaçlamaktaydılar.⁶ Nitekim, 1950 ve 1960'lı yıllarda yapılan devrimlerle Mısır, Irak, Libya gibi

4 Kemal Karpat (2001). *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, Ankara, İmge Yayınları, s. 128.

5 Karpat (2001) s. 129.

6 Karpat (2001) s. 130–131.

ülkelerde monarşiler son bulurken, bazı monarşiler devrimci kadronun milliyetçi ve çağdaşlaşmacı amaçlarını belli ölçülerde benimseyerek ayakta kalmayı başarabildiler.⁷

Yukarıda belirtildiği gibi, 1950 ve 1960'lı yıllardaki Orta Doğu devrimlerinin ikinci amacı sosyo-kültürel idi. Bundan kasıt, genel olarak, belli bir düzeyde değişim ya da çağdaşlaşma gerçekleştirmek için varsayılan önlemlerdi. Öncede zikredildiği üzere, devrimci kadro, ekonomi, bilim ve teknolojiye ziyade kültür ve değerlere yönelik bir toplum görüşünden hareket ettiler. Amaçları, görünüşte yüksek insanlık ilkelerine ve otantik bir ulusal kültüre sahip çağdaş, dinamik ve ilerici bir toplum yaratmaktı. Kısaca, milliyetçi/ilerici/reformcu önderlerin en öne çıkan amacı bağımız, çağdaş bir ulusal devlet ve iç uyumun en önemli unsurlarının dil, kültür, etnik köken, tarih ve gelecek beklentileri olduğu bir toplum yapısı oluşturmaktı.⁸

Aldıkları eğitim gereği, devrimci kadro, bir anlamda Batı modeline uygun bir toplum oluşturmak istemekteydiler. Bunu yukarıdan aşağıya bir hareketle yapma yolunu seçtiler. Fakat sonuç hiç de bekledikleri gibi olmadı. Güçlü bir toplum yerine otoriter bir devlet yapısı ortaya çıkardılar.⁹

İdeolojileri: Orta Doğu'daki devrimci grupların ideolojiler, zaman ve ülkelere göre bazı farklılıklar içerse de, milliyetçi, modernist ve ilerici olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşım, Orta Doğu'da toplum ve siyaset alanında yeni bir yönelimdi. Siyasal anlamda Krallıktan Cumhuriyete geçiş ve eski rejimle ilişki içindeki kadroların iktidardan uzaklaştırılmaları, çağdaşlaşmadan ne anlıyorlarsa onu gerçekleştirmek için atılması gereken önemli adımlardı. Fakat çok geçmeden, devrimci kadro bir yönetici seçkinler grubuna, milliyetçi/çağdaşlaşmacı/ilerici ideolojileri ise, kendi iktidarlarını meşrulaştırıcı bir araca dönüştü. Devrimci kadro ve onları destekleyen bürokratik elit, başlangıçtaki milliyetçi itici gücü yitirdikçe, yönettikleri kitlelerden uzaklaştılar. İlk başta milliyetçi/çağdaşlaşmacı/ilerici ideoloji, kitlelerin desteğini almada çok faydalı olsa da, zamanla kitlelerin ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel beklentilerinin karşılanmamasıyla etkisini yitirdi.¹⁰ Bunların yanında devrimci kadronun ideolojisi, zamanla geleneksel kitle kültürüyle de çatışma içine girdi ve bunun sonucu olarak, söz konusu kadro yönettiği kitleden her geçen gün daha da uzaklaştı.

Özellikleri: Bu dönemde gerçekleşen devrimler, her dönemde olduğu gibi,

7 Karpat (2001) s. 131.

8 Karpat (2001) s. 131.

9 Karpat (2001) s. 130–131.

10 Karpat (2001) s. 132.

zamanının özelliklerini taşımaktadır. Bu dönemdeki devrimler Arap milliyetçiliğine dayanmaktaydı.¹¹ Yani meşruiyetini ve gücünü Arap milliyetçiliğinden almaktaydı. Bundan dolayı Nasır örneğinde olduğu gibi Arap halkları rahatlıkla devrimci kadronun yanında yer aldılar. Aynı zamanda, söz konusu devrimci kadronun Batı karşıtı özelliği çok belirgindir. Bu yüzden, devrimci kadro bir taraftan ülkelerinin bağımsızlığını sağlamak amacıyla Batı karşıtı olarak ortaya çıkarken, diğer taraftan da Batı ile işbirliği içinde olduklarını düşündükleri krallarına karşı mücadele içine girdiler. Devrimci kadro, Batı karşıtı olmalarından dolayı Doğu Bloku'na daha yakın durdular. Bu yakınlık ideolojilerine de yansdı. Nitekim, hem Suriye ve Irak'taki Baas ideolojisinde hem de Mısır'da (Nasırcılık) ve Libya'da Kaddafi'nin düşüncesinde sosyalist ton/ağırlık bariz şekilde belirgindi.

Aynı zamanda, devrimci kadronun Arap milliyetçisi olmalarının da getirdiği bir sonuç olarak, Filistin konusunda oldukça hassas ve İsrail karşıtlığı ön plandadır. Bu dönemde Arap devrimci kadrosunun siyasi söyleminde kendi ülkelerinden daha çok “Arap kültürü”, “Arap toprağı”, “Arap çıkarı”, “Arap coğrafyası” ve “Arap milliyetçiliğı” gibi tüm Arapları kapsayan bütüncül bir yaklaşım vardır. Devrimci kadro için tüm Arap sorunlarına sahiplenmek çok önemli idi. Nitekim, bu söylem/yaklaşım Nasır'ın, Baas'ın ve Kaddafi'nin söylemlerinde açık şekilde görülmektedir. Her devrimci lider kendisini hem ülkesinin hem de Arap dünyasının lideri olarak görmekteydi.

II.) 1950–1960 Devrimleri Neden Başarısız Oldu?

Bu dönemde Orta Doğu'da gerçekleşen devrimler sonuçları itibariyle değerlendirildiğinde rahatlıkla başarısız oldukları söylenebilir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, devrimci kadroların iki temel amacı vardı; bunlardan birincisi, yabancı güçlerin bölgedeki/kendi ülkelerindeki etkilerini ortadan kaldırmak; fakat dönemin getirmiş olduğu etkiyle de belli ölçüde yabancı güçlerin nüfuzu azaltılmışsa da, tamamen ortadan kaldırılamamış, hatta zamanla söz konusu etkinin daha da arttığı söylenebilir. İkinci amaç ise, monarşiye son vererek halkın söz sahibi olacağı bir yönetim -ki bu cumhuriyetti- kurmaktır. Fakat devrimden sonra sadece adı Cumhuriyet olan yönetimler ortaya çıktı. Fakat aradan geçen onca zamana rağmen, halk bu cumhuriyetlerde kendine yer bulamadı. Hatta devrimci kadronun yıkılmış olduğu monarşilerden bile kötü/sıkı bir yönetim oluşturdular. Bu baskıcı yönetim şekli Baas'ın iktidar olduğu iki ülke de (Suriye, Irak), Mısır ve Libya'da açıkça sergilendi. Bu ülkelerde yönetici kadronun, daha da önemlisi belli ailelerin hâkim oldukları “Aile Cumhuriyetleri” kuruldu. Bundan dolayı,

11 Arap Milliyetçiliğı konusunda detaylı bilgi için bkz: Adid Davişa (2004). *Arap Milliyetçiliğı: Zaferden Umutsuzluğu*, Çev. Lütfi Yalçın, İstanbul, Literatür Yayınları.

sonuçları itibariyle değerlendirildiklerinde bu devrimlerin devrim değil, darbe olarak adlandırılması daha doğru olacaktır.

Devrimci kadronun başarısız olma sebebinin başında söylem ve imkânlar arasındaki devasa uçurum gelmektedir. Devrimci kadro, Arap milliyetçiliğine dayanan ideolojileriyle Arap halklarının tüm ekonomik, iç ve dış politik sorunlarına çare olacaklarını söylediler. Böylece, iddialı ve çekici bir söylemle kitleleri yanlarına çekebildiler. Fakat yönetimi ele geçirdikten sonra çok kötü bir yönetim ortaya koydular. Neredeyse toplumu olağanüstü hal içinde yönettiler. Sonuç olarak, her geçen gün yönettikleri halktan uzaklaştılar. Siyasal anlamda gitgide diktatörleşirken, ekonomik anlamda iyi işleyen bir düzen kuramadılar. İç politikada ve ekonomide olduğu gibi dış politikada da başarı gösteremediler. Nitekim, İsrail’le girdikleri her savaşı kaybettiler. Bu sebeplerden dolayı halk nezdinde meşruiyetlerini kaybettiler, kaybettikçe daha da otoriterleştiler.

III.) 2011 Arap Halk Hareketleri (Arap Baharı)

Aralık 2010’da başlayan Tunus, Mısır ve Libya’da yönetimlerin değişmesine neden olan, Suriye, Yemen ve Bahreyn gibi Arap ülkelerini etkisi altına alan “Arap Baharı” diye tanımlanan Arap halk hareketleri, Orta Doğu’yu yönü tam olarak belli olmayan yeni bir siyasi çalkantı içine sokmuştur. Domino etkisiyle bölge ülkelerini etkisi altına alan Arap halk hareketleri gerçekleştikleri ülkeleri istikrarsızlık içine sokarken, komşu ülkelerinde dış politikalarını yeni sorunlarla karşı karşıya getirmiştir.¹²

“Arap Baharı”nın Sebepleri

Bazı yorumcular tarafından Arap halk hareketleri ABD/Batı’nın girişimleri sonucu- Büyük Ortadoğu Projesinin devamı- olarak yorumlansa da, bu tür yaklaşımlar “Arap Baharı”nı tek başına açıklayıcı değildir. Yukarıda da açıklandığı üzere, bölgedeki Arap rejimlerinin “başarısız devlet” örneği sergilemeleri halk hareketlerinin temel sebebi olarak belirmektedir.¹³ Peki, hangi nedenler halk hareketlerini doğurmuştur?

Genç Nüfus: Orta Doğu sahip olduğu %2,5–3 nüfus artış oranıyla dünyanda en yüksek nüfus artış hızına sahip bölgelerin başında gelmektedir. Bugüne kadar iddialı söylemlerle iktidara gelen Arap yönetici eliti, söz konusu genç nüfusa bir gelecek perspektifi sunamadılar. Kısaca, artan bu nüfusu ekonomik olarak tatmin

12 Arap halk hareketlerinin bölgesel etkileri konusunda bkz: Tarık Oğuzlu (2011). “Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 30, s. 33–40.

13 Mehmet Şahin (2011). “Tunus Olayları, Ortadoğu ve Türkiye Örneği”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, sayı 26, s. 11.

edemedikleri gibi, siyasal sistemin içine de çekemediler.¹⁴ Halk hareketlerine genç nüfusun öncülük etmesine bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

Yaygın Yolsuzluk ve Rüşvet: İyi bir gelecek vaadiyle yönetimi ele geçiren devrimci kadro, zamanla ele geçirdikleri yönetimi yaygın yolsuzluk ve rüşvetle işleyen bir mekanizma haline dönüştürdüler. Bu durum halkın yoğun nefretini çekerek rejimlerin meşruiyetlerinin zayıflamasına neden oldu.

Demokrasi Eksikliği: Halkçı söylemlerle iktidarı ele geçiren devrimci kadro, halkı güçlü olan değil, merkezi yapısı güçlü olan bir devlet ortaya çıkardılar. Zamanla, devrimci kadro içinde de tasfiyeler yaşandı ve aile şirketleri gibi yürütülen babadan-oğla geçen yönetimler ortaya çıktı. Adı cumhuriyet olmasına rağmen, halkın neredeyse hiç söz sahibi olmadığı otoriter/baskıcı, halkını kontrol eden yönetimler gelişti. Herhangi bir şekilde yönetimi ele geçiren kişi/grup isteyerek veya halkın isteğini dikkate alarak, adil bir şekilde yapılan seçimlerle değil, ya öldüklerinde ya da öldürüldüklerinde yönetimden uzaklaşır hale geldiler. Dünya, doğu Avrupa’da olduğu gibi gitgide demokratikleşirken, Orta Doğu’daki yöneticiler daha da otoriterleştiler. Bir anlamda, halkına hizmet eden değil, halkını zorla kontrol eden otoriter yönetimler haline dönüştüler. Baştaki kişi ülkenin her alanda tek hâkimi haline geldi. Bu durum halkların her geçen gün yönetimden/ yöneticilerden uzaklaşmasına neden oldu. Bugün Arap Orta Doğusu’nda yaşananlar, halk yığınlarının otoriter yönetimlere karşı nefretinin de bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵

Aynı zamanda, her geçen gün devrimci kadro askeri diktatörlükler haline dönüştü. Dışarıya karşı hiçbir başarı sağlayamayan bu söz konusu yönetimler, sahip oldukları askeri ve istihbari gücü kendi halklarına karşı kullanmaktan geri durmadılar. Bu durum, demokratik taleplerin zamanla daha da fazla artmasına neden oldu. Nitekim, son halk hareketlerinde en fazla dillendirilen demokrasi talebi olmuştur. Hatta, Arap Baharı diye tanımlanan Arap halk hareketleri genel anlamda “demokratikleşme hareketi” olarak görülmektedir.

Dışarıya Bağımlılık: Devrimci kadro, 1950 ve 1960’lı yıllarda, dış destekli kralları yönetimden uzaklaştırarak iktidarı ele geçirseler de, iç başarısızlıklarının sonucu olarak, zamanla dışa bağımlı hale geldiler. Bu bağımlılık kimi ülkelerde Batı Bloku’na, kimi ülkelerde ise Doğu Bloku’na yakınlık şeklinde oldu. İç meşruiyeti zayıflayan ülkeler dış meşruiyet arayışına girdiler ve ülkelerini

14 Marina Ottaway (2011). “The Middle East is in Transition-to What?”, *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 2, s. 3.

15 Arap Orta Doğusu’ndaki demokrasi eksikliği hakkında bkz: Glen E. Perry, (2004) ‘The Arab Democracy Deficit. The Case of Egypt’, *Arab Studies Quarterly*, Vol.26, No.2, s. 91–107.

kendilerini destekleyen dış güçlerin etkisine açık hale getirdiler. Mısır'da Amerika, Suriye'de ise Rusya etkisi göz önüne alındığında bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Böylece dış etkiye açık hale gelen Orta Doğu büyük devletlerin mücadele/rekabet alanı haline dönüştü. Uzun süre ya manda yönetimi altında ya da yabancı ülkelerin istekleri doğrultusunda hareket etmek zorunda kalan Arap Orta Doğusu'ndaki halklar yabancı müdahalesi konusunda hassas hale geldiler. Zamanla bölgedeki yöneticiler halkları tarafından yabancı güçlerin kuklaları olarak görülmeye başlandı. Günümüzde yaşanan halk hareketlerinin nedenlerinden biri de yöneticilerinin dışa bağımlı olmalarıdır.

Küreselleşmenin Etkisi: Küreselleşmeyle birlikte teknolojik alandaki gelişmeler (Twitter, Facebook, Al Jazeera, Wikileaks) de halkın taleplerinin, aynı zamanda da otoriter yöneticilere karşı nefretlerinin hızla yayılmasını sağladı.¹⁶ Teknolojideki söz konusu gelişmeler sayesinde genç nüfus daha hızlı ve organize bir şekilde bir araya gelerek kitlesel gösteriler yapabileme imkânına kavuştu.¹⁷

“Arap Baharı”nın Temel Özellikleri

2011 Arap halk hareketlerini 1950 ve 1960'lı yıllarda gerçekleşen devrimlerle kıyaslandığında, ikisi arasında ciddi farkların olduğu görülmektedir.

Lider: Söz konusu halk hareketleri, 1950 ve 1960'lı yıllardaki gibi bir lider hareketi değil, mevcut yönetimlerden memnun olmayan kitlenin Twitter, Facebook gibi teknolojinin yeni ürünlerini de kullanarak bir anlamda kendiliğinden bir araya gelen kişilerden oluşmaktadır. Bu yüzden, 2011'in halk hareketleri lidersiz hareketler olarak da tanımlanabilir. Bu durum hem avantaj hem de dezavantaj olarak görülebilir. Dezavantajdır; çünkü lidersiz kitlenin sonuç alması oldukça zor ve yön sorunu yaşaması kuvvetle muhtemeldir. Avantajdır; çünkü halk hareketlerine katılan her kesim düşüncesini açık bir şekilde dillendirebilir. Toplum sadece liderin empoze ettiği düşünce etrafında toplanmak zorunda kalmaz.

İdeoloji: 1950 ve 1960'lı yıllardaki Arap devrimlerinin aksine, 2011 yılındaki Arap halk hareketleri ideolojisiz hareketler olarak ortaya çıkmıştır. Mevcut yönetimlerden memnun olmayan her kesim/her grup-ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de-(gençlik örgütleri, liberaller, solcular, İslamcılar, yönetim

16 Facebook and Twitter key to Arab Spring Uprisings:report, <http://www.thenational.ae/news/uae-news/facebook-and-twitter-key-to-arab-spring-uprisings-report> (erişim tarihi 10.09.2011), Peter Beaumont, (2011) “The truth about Twitter, Facebook and the uprisings in the Arab world”, *the Guardian*, 25 February.

17 Arap Halk hareketlerindeki bir gençlik grubunun rolü hakkında bkz: İsmail Numan Telci, (2011) “6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru Mu?”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı. 28, s. 98-105.a

dışında kalan etnik ve dini gruplar)halk hareketlerine katılmıştır. Tüm bu farklı grupların neredeyse tek ortak noktaları, uzun süre iktidarı elinde bulunduran diktatörün yönetimden uzaklaştırılmasıdır. Bu bağlamda, harekete geçen genel kitle bir ideoloji çerçevesinde değil, farklı taleplerle de olsa, mevcut sistemin demokratikleşmesi için birlikte harekete geçebilmişlerdir.

Amaç: Harekete geçen kitlenin dillendirdikleri söylemlerden anlaşıldığı üzere, temel amaç, daha eşitlikçi daha kapsayıcı ve çoğulcu bir siyasal düzenin oluşmasını sağlamaktır. Kısaca, siyasal ve ekonomik alana daha fazla katılım ve buna bağlı olarak onurlu bir yaşam isteği ön plana çıkmaktadır.

Özellikler: 2011 Arap halk hareketleri özellikleri bakımından da 1950 ve 1960'lı yıllarda gerçekleşen devrimlerden farklılıklar göstermektedir. 1950 ve 1960'lı yıllardaki devrimler modernleşmeci/çağdaşlaşmacı/seküler ve milliyetçi özellikler taşıırken, 2011 Arap halk hareketleri demokrasi/çoğulculuk/insan hakları/katılımcı demokrasi gibi Batı referanslı talepleri içermesinin yanında, yerli/geleneksel değerlerinde belirgin şekilde görünürlük kazanmasının önünü açmaktadır. Buna bağlı olarak, yaklaşık yüzyıldır bastırılan İslamcı düşünce söz konusu hareketlerle birlikte oluşmakta olan yeni siyasal ve toplumsal yapının belki de en görünür tarafı olacaktır. Dünya devrim tarihine bakıldığında, 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra "Arap Baharı"yla birlikte sekülerleşme tarihinin tersi bir hareketin daha yaşandığı gözlenmektedir.

1950 ve 1960'lı yıllardaki devrimlerin/liderlerinin tek zihniyete dayanan tek elit yaratmasının aksine, 2011 halk hareketleriyle birlikte içinde belirgin şekilde siyasal İslam etkisi taşıyan, çoğulcu yeni bir zihniyetin ve yönetici elitin ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır.

2011 halk hareketlerine katılan kitlelerin söylemlerinden anlaşıldığı üzere, halk değişim için yabancı bir ülke/Batı müdahalesine karşı gözükmesine rağmen, Batı tarzı bir ekonomik, toplumsal ve siyasal düzen talebiyle hareket etmektedir.

"Arap Baharı"nın Önündeki Engeller

Her ne kadar 2011 Arap halk hareketleri "Arap Baharı" olarak tanımlansa da, söz konusu hareketlerin iyi bir şekilde sonuçlanmasının önünde ciddi engeller de mevcuttur. Bu engeller aşılmadığı sürece, "Arap Baharı"nın kışa dönmesi işten bile değildir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından bu yana yaklaşık yüz yıldır aldatılan, kandırılan ve aşağılanan halkın tatmin edilmesi kolay olmayacaktır.¹⁸

¹⁸ Mehmet Şahin, "Arap Baharı Kışa Dönmesin", http://www.yeniasya.com.tr/haber_detay2.asp?id=19669 (erişim tarihi 03.09.2011)

İlk olarak uzun yıllar baştaki diktatörün gitmesi için organize olan, farklı beklenti içindeki gruplar, baştaki otoriter yöneticiyi yönetimden uzaklaştırdıktan sonra da birlikte aynı amaç uğruna hareket edebilecekler mi? sorusunun cevabı önem kazanmaktadır. Eğer baştaki diktatörün gitmesinden sonra, farklı gruplar, farklı çıkarlar uğruna politik mücadeleye başlarsa – ki bunun işaretleri görülmektedir-o zaman “Arap Baharı” kışa dönüşebilir. 1979 İran İslam Devrimi’nde de farklı gruplar (liberaller, solcular, dini gruplar) baştaki diktatöre (Şah) karşı birlikte hareket etmişlerdi. Fakat devrimden sonra içlerinden biri (dini grup–Ayetullahlar) diğer grupları (liberaller ve solcular) tasfiye ettiler. Buna benzer sürecin Arap halk hareketleri sonrası da yaşanması ihtimal dışı değildir.

İkinci olarak, Arap Orta Doğusu’nda ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların devasa büyüklükte olması, yeni ortaya çıkacak yönetici eliti ve temsil ettiği zihniyeti başarısız kılabilir ki, bu durum asker destekli yeni bir diktatörlüğü beraberinde getirir. Hüsnü Mübarek’in yönetimden uzaklaştırılmasından sonra, Mısır’da yaşananlar iyi takip edildiğinde bunun işaretleri görülebilir.

Üçüncü olarak, Arap Orta Doğusu’nun Batı’yla kurumsal ilişkisinin olmaması da “Arap Baharı”nın önündeki ciddi engellerden biridir. Batı’yla ekonomik ve siyasi ilişki, Türkiye örneğinde olduğu gibi, dönüşümün sağlanmasında etkili olmaktadır. Çünkü ekonomik ve siyasal dönüşümün yaşanmasında Batı ilişkisi itici bir güç görevi görmektedir. Maalesef, Arap Orta Doğusu’nun Batı ile böyle bir ilişkisinin olmaması “Arap Baharı”nın önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Tam tersi, Batı’nın emperyalist geçmişi daha da olumsuz etki yapmaktadır. Yaşanan bu süreçte geçmişte olduğu gibi Batılı devletlerin güçlü bir şekilde sadece kendi bencil çıkarları peşinde koşmaları, “Arap Baharı”nı olumsuz etkileyecektir. Nitekim, daha şimdiden kendi çıkarlarının peşinde olduklarını gösterdiler. Batı Körfez’de farklı, Mağrip ve Maşrik’ta farklı politikalar takip etmektedir. Bu bağlamda, Körfez’de statükonun devamını destekleyen Batı, Mağrip ve Maşrik’ta değişimi zorlamaktadır.

Dördüncü olarak, Arap Orta Doğusu’nda tüm kesimleri içine alan, sağlıklı bir şekilde işleyen bir ekonominin olmaması da “Arap Baharı”nın önündeki engellerden biridir. Bunun yanında devrimi sürükleyecek ve yerleşmesini sağlayacak bir orta sınıfın olmaması halk hareketlerinin devrime dönüşmemesinin en önemli engellerinden birini oluşturmaktadır. Belki de yeni başa geçecek yönetici elitin en çok çaba harcayacağı alan burası olacaktır.

Sonuç

2010'un Aralık ayında başlayan ve Arap Orta Doğusu'nu etkisi altına alan "Arap Baharı" Orta Doğu'yu yine uluslararası gündemin üst sıralarına taşıdı. "Arap Baharı"yla birlikte Arap siyaseti, ekonomisi, toplumsal yapısı ve asker-sivil ilişkileri yeniden tartışılmaya başlandı. "Arap Baharı" tabii ki sadece Arapların değil, aynı zamanda Arap olmayan Türkiye, İran ve İsrail gibi bölge devletlerinin ve bölgede önemli çıkarları bulunan büyük güçlerinde dikkatle takip ettiği bir gelişmedir.

"Arap Baharı"nın nasıl gelişeceği, yönünün nasıl seyredeceği, daha da önemlisi hangi sonuçları doğuracağı oldukça önemlidir. Bu yüzden "Arap Baharı"nı anlamak için özellikle Osmanlı Devleti'nin sona ermesinden bugüne söz konusu coğrafyada yaşanan önemli siyasi dalgalarm dikkatle incelenmesini gerekmektedir. Bu noktada, Arap Orta Doğusu'nda 1950 ve 1960'lı yıllarda yaşanan Arap Devrimlerinin özellikleri ve nasıl sonuçlandığı "Arap Baharı"nın anlamını ve yönünü anlamada faydalı olacağı aşikârdır. Çünkü "Arap Baharı"nın yönü ve neden olacağı sonuçlar, sadece Arap Orta Doğusu'nu değil aynı zamanda tüm bölgeyi ve uluslararası siyaseti derinden etkileyebilecek potansiyele sahip gözükmektedir. Bu amaçtan hareketle, yazıda 1950 ve 1960'lı yıllardaki Arap devrimlerinin temel özellikleri ve sonuçları ele alınarak, "Arap Baharı" anlaşılmaya çalışıldı. Sonuçta her devrimde olduğu gibi "Arap Baharı"nın da zamanın ruhuna uygun olarak önceki devrimlerden farklılıklar içerdiği anlaşılmaktadır. Daha şimdiden Arap Orta Doğusu'nda meydana gelen halk hareketleri "Arap Baharı" olarak tanımlansa da önünde çok ciddi engellerin olduğu görülmektedir. Yazıda açıklanan engeller aşılmadığı sürece, "Arap Baharı"nın kışa dönmesi muhtemeldir. Siyasi türbülansa giren Arap Orta Doğusu'nun uzun ve şiddeti yüksek siyasi bir deprem yaşaması, sadece Arap Orta Doğusu'nu değil tüm bölgeyi ve uluslararası alanı rahatlıkla etkileyecektir.

Kaynakça

Beaumont, Peter (2011) "The truth about Twitter, Facebook and the Uprisings in the Arab World", *The Guardian*, 25 February.

Daviş, Adid (2004). *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğu*, Çev. Lütfi Yalçın, İstanbul, Literatür Yayınları.

“Facebook and Twitter key to Arab Spring Uprisings:report”, <http://www.thenational.ae/news/uae-news/facebook-and-twitter-key-to-arab-spring-uprisings-report> (erişim tarihi 10.09.2011),

Karpat, Kemal (2001). *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, Ankara, İmge Yayınları

Kürkçüoğlu, Ömer (1982). *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1918)*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,

Lenzowski, George (1980). *The Middle East in World Affairs*, London, Cornell University Press.

Mansfield, Peter (2000). *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Çev. Salih Yurdakul, İstanbul, Söylem Yayınları.

Oğuzlu, Tarık (2011). “Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 30.

Ottaway, Marina (2011). “The Middle East is in Transition-to What?”, *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 2

Perry, Glen E. (2004) ‘The Arab Democracy Deficit. The Case of Egypt’, *Arab Studies Quarterly*, Vol.26, No.2.

Şahin, Mehmet (2011). “Tunus Olayları, Ortadoğu ve Türkiye Örneği”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, sayı 26.

(2011a) “Arap Baharı Kısa Dönmesin”, http://www.yeniasya.com.tr/haber_detay2.asp?id=19669 (erişim tarihi 03.09.2011)

Telci, İsmail Numan (2011) “6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru Mu?”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı. 28.

Zeine N. Zeine (2003). *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İstanbul, Gelenek Yayıncılık.